

COMUNICACIÓ

Dr. IGNASI ROVIRO: *L'estètica del secret: l'enquesta 12/3/1938*

Sí, els explicaré un secret i posaré atenció en el seu embolcall. Serà un secret que té la base en el testimoniatge. Si ho recordo bé, escriu Foucault en *La veritat i les formes jurídiques* que una de les conquestes gregues del famós segle v és el dret de donar testimoni, o sigui el fet d'oposar la veritat al poder. Aquells grecs varen fer que una veritat sense poder esdevingués creïble en oposar-se a un poder sense veritat. I aquesta veritat que s'oposa al poder es revelava com a veritat, perquè hi havia testimoni. Gairebé mil anys abans, en la *Ilíada*, Homer havia anomenat *istoos* el personatge que els organitzadors dels jocs en honor a Patrocle havien posat de manera expressa perquè donés testimoni de la veritat vista. La força del fet vist, testimoniat, transmutat ara en veritat i saber, convertí el terme homèric en la paraula que acabà per designar qualsevol jutge. Des d'aquells grecs, el testimoniatge ha esdevingut saber que opera com a poder.

També és el mateix Foucault, ja no recordo si en l'obra citada o en *Els mots i les coses*, qui va indicar que el dret no és el resultat d'una ordenació metafísica racional derivada de les essències o bé de la lògica pura, sinó que és el resultat d'una colla de factors fonamentalment polítics i econòmics. Un ordenament jurídic s'estableix com a resultat d'una determinada pràctica social. Foucault encara és més dur del que reflecteixen les meves paraules: si ho recordo bé, escriu que és en l'ordenació del dret on també es manifesta la violència social. Veu una clara relació entre llei, ordenació i violència.

Sense seguir totes les seves afirmacions, però utilitzant ara la seva terminologia, volem apropar-nos a una «genealogia» de les relacions jurídiques entre dos Estats ben peculiars: un d'ells la Santa Seu, peculiar perquè la separació entre Església i Estat és difícilment sostenible a l'hora de la pràctica político-jurídica. I l'altra, l'Estat Espanyol, segons la conjuntura de 1939. Aquest és peculiar per la instauració d'un règim dictatorial sorgit d'un cop d'Estat salvador de les essències pàtries. El tema que suggerim depassa en molt les nostres possibilitats i el temps que hi podem esmerçar.

Però volem dedicar-nos a un sol aspecte, un detall, d'entre els moltíssims que s'haurien de tractar per a tenir una visió acurada entre la relació tensa dels dos Estats des de 1939 a 1975.

Per a fer la genealogia de les relacions jurídiques entre Estats és una condició indispensable mostrar la dialèctica entre subjectes i fets i, d'aquesta manera, fer aparèixer els subjectes com a resultants d'uns fets i, alhora, portar a la llum uns fets com a resultat de les complexes iniciatives d'uns subjectes constituïts a través de les seves pràctiques. El nostre objectiu és, amb un detall d'interès sociològic, aportar una gota d'aigua a aquest complex i remogut oceà que varen ser les relacions entre aquells dos Estats peculiars.

S'ha escrit molt sobre les relacions entre el «régimen» i l'Església, i molt més que encara volem que s'escrigui. Creiem, però, que molt sovint s'ha confós entre clergat i Estat Vaticà, o bé entre cúries episcopals i Estat Vaticà. Aquestes distincions són necessàries per fer-se càrrec del que són pròpiament les relacions entre aquests Estats, unes relacions que es plasmaran sobre el paper i acabaran per esdevenir determinacions dels Estats. Són determinacions que, d'una manera o altra, han d'estar subjectes o emparades, de prop o de lluny, pel dret internacional. Així, doncs, més enllà de les opinions d'un bisbe, hi ha l'Estat Vaticà, o bé, més enllà de les declaracions d'un governador militar franquista, hi ha la posició de l'Estat feixista, o bé com avui prefereix dir el professor Joan Maria Thomàs¹, un Estat feixista, segons còpia del model italià.

El nostre granet de sorra vol ajudar a entendre algunes determinacions que pren l'Estat Vaticà com a Estat enfront d'un nacional-catolicisme liquat en normes i drets, en furs i pocions internacionals. El Vaticà volia testimonis de primera mà, veritats comprovades pels mateixos ministres de l'Església que en moltíssims casos havien estat ells mateixos al centre dels fets.

El 12 de març de 1938, encara en plena guerra, el delegat apostòlic Ildebrando Antoniutti des de San Sebastià va enviar una circular a tots el bisbes espanyols –ja fossin en qualsevol de les dues zones o exiliats a l'estranger– on se'ls parlava «sobre la redacción de una monografía, en que se refiriesen, en forma autorizada y verídica, los daños de todo género, causados por la revo-

1. Joan Maria THOMÀS, *La Falange de Franco. El proyecto fascista del Régimen*, Barcelona, Plaza & Janés, 2001.

lución en cada una de las diócesis españolas». I per a encarrilar la subjectivitat de cada un dels bisbes i rectors, per a fer-los aparèixer ordenadament, es realitzà una gran enquesta que abraçava tots i cada un dels ministres de l'Església espanyola amb responsabilitat parroquial. El resultat d'aquesta enquesta havia de plasmar-se en un informe les preguntes del qual eren ja predeterminades.

El qüestionari per als rectors va ser publicat en el «Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Vich» el dissabte dia 29 d'abril de 1939, en el número 4 d'aquesta publicació interna del bisbat, «después de la liberación». La diòcesi de Barcelona el publicà el 16 d'agost de 1939, i el de Girona, el 20 de juliol. A Vic s'acompanyava d'una «Alocución al Clero sobre la persecución religiosa en la Diócesis de Vich», on es demanava a cada rector o encarregat de parròquia que omplís l'enquesta que s'adjuntava i la fes arribar al bisbat.

«A tal fin, suplicamos a Nuestro venerable Clero, sin excluir a los fieles, que presten todo su concurso a los Párrocos, facilitándoles los convenientes datos para que puedan evacuar los cinco extremos del Cuestionario y en particular lo relativo al martirio de los asesinados por odio a la religión.» (65)

Els cinc apartats són: «Cuestiones generales. Personas. Cosas sagradas. Otros bienes de la Iglesia y Culto».

Dels milers i milers d'informes que contestaren els rectors, nosaltres només podem aportar informació sobre la diòcesi de Vic. La resta de documentació es troba en cada un dels arxius de les diòcesis, amb criteris molt diversos a l'hora de determinar la conveniència de la seva consulta. Ens agradaria de poder donar compte de 763 pàgines, gairebé totes manuscrites, que es guarden a l'arxiu de la cúria del bisbat de Vic i que corresponen a les parròquies que varen respondre aquesta enquesta. Però això faria que la nostra intervenció s'allargués massa. Així és que ens cenyirem a l'informe que el bisbe de Vic, Joan Perelló, elevà al nunci, Gaetà Cicognani, el 26 de juliol de 1941, després de dos anys de labor continuada d'una comissió *ad hoc* dels perits de la cúria. Per tal d'arribar a formular-lo, i a més de les enquestes recollides, un membre escollit de la cúria redactà unes «Notas pro-memoria sobre los orígenes de la revolución anárquico-sindicalista en España», de tres fulls mecanografiats, un «Asalto e incendio

del palacio episcopal de Vich y de la catedral y otros desmanes en la diócesis», de set pàgines, i un «Juicio sintético sobre la revolución española y sobre la persecución de la Iglesia»² (un full).

L'informe, de trenta-dues pàgines, completa les seixanta-dues preguntes que des de la nunciatura formulaven a tots i cada un dels bisbes espanyols. Farem un repàs d'aquelles preguntes i respostes que, a parer meu, són més significatives de: (1) la lectura dels fets per part de la jerarquia eclesiàstica del bisbat, un cop s'ha imposat l'estat totalitari; (2) els interessos de la Santa Seu, per tenir testimoniats de primera mà dels fets ocorreguts.

Els llegeixo la primera pregunta amb la corresponent resposta de l'apartat *Cuestiones generales*. Pregunta la Santa Seu: «1.- Causas determinantes, por lo que atañe al territorio de la Diócesis, de la situación violenta que hizo posible la revolución.»

Respon el bisbe de Vic: «Fueron las generales de toda España; además de la propaganda sistemática, que desde la implantación del liberalismo se venía haciendo; su intensificación por medio de mítines radiados, revistas, hojas impías y pornográficas, «Novela Semanal», etc., llevadas a domicilio; hojitas cortas repartidas clandestinamente entre los jóvenes, curiosos e incautos; y la campaña sostenida, con la protección de las Autoridades revolucionarias, por los grandes rotativos, principalmente, los de Barcelona. Cayó también una verdadera plaga de emisarios Comunistas que, bajo el especioso pretexto de viajeros de Comercio, de pordioseros, de veraneantes, y hasta de enfermos, que se retiraban del bullicio de las ciudades para reponer su salud, iban sembrando la revolución en los pueblos más tranquilos.»

2. «Creo a la presencia de Dios que Cataluña, especialmente Barcelona, tiene gran responsabilidad ante Dios y los hombres de lo que está ocurriendo en España. Barcelona fué la primera que izó la bandera tricolor en 14 de abril de 1931. La Generalidad de Cataluña luchó denodadamente, el 4 de octubre de 1934, por la independencia del Estado Catalán. Cataluña ha enviado estos días muchos miles de hombres al frente de batalla en Zaragoza y Baleares, para apoyar al gobierno de Madrid y acabar con los elementos de derecha. En Cataluña se han incendiado se puede decir, todos los templos e imágenes y se han matado a sacerdotes, religiosos de uno y otro sexo, fabricantes y personas honradas, con saña inhumana. Cataluña desea la independencia y registre por sí sola *en todos los órdenes*.»

Ara, la Santa Seu demana: «4.— Actitud del pueblo ante los desmanes ocurridos. ¿fueron de las mismas localidades los que los causaron? Si fué así, ¿Hubo reacción por parte del pueblo?» El bisbe respon: «El pueblo, en general, se retrajo ante la avalancha del mal y el completo desamparo en que le dejaron las Autoridades. Los causantes del mal, de ordinario, eran extraños a la localidad, si bien casi siempre algunos del propio lugar inducían a los de fuera y delataban a las víctimas. No faltaron pueblos en que, postergado todo humano sentimiento, fueron los propios vecinos no sólo los inductores, sino los principales ejecutores o autores de los más horribles crímenes. No hubo reacción por insuficiencia de medios.»

És clau la pròxima pregunta de la Santa Seu: «6.— ¿Qué efecto ha producido en la estimación del pueblo el cambio de régimen marxista por el del gobierno nacional?» El senyor bisbe contesta: «El efecto producido en la estimación del pueblo por el cambio de régimen fué excelente. Transcurrido algún tiempo no faltaron los eternos murmuradores que en todo notan deficiencias; pero en general, todos están conformes en que son mil veces preferibles las inevitables privaciones que acompañan siempre la post-guerra, a los tiempos menos calamitosos de la fracasada dominación marxista.»

De seixanta-dues preguntes, amb les corresponents respostes, n'hem escollides només tres, per qüestió de temps. Ens agradaria extreure'n moltes més, si ho consideren interessant; potser en el col·loqui tindrem una nova oportunitat.

Com ja he indicat anteriorment, la meva lectura d'aquestes respostes s'ubica en el marc de les relacions entre dos Estats. La Santa Seu tenia greus problemes amb l'Alemanya hitleriana i amb la Itàlia de Mussolini. Quines eren les relacions d'Estat a Estat, que s'havien de liquar en acords, a partir de 1939? Crec que el conjunt de les respostes dels bisbes espanyols a les preguntes d'aquesta enquesta, avui encara en el fred secret dels arxius i desconejada pels historiadors, va ajudar a matisar les difícils relacions entre l'Estat franquista i la Santa Seu.

COL·LOQUI

Andreu Grau: Sobre la qüestió del dilema entre llei civil i llei religiosa en un Estat com l'Estat Vaticà, vull destacar el següent. A mesura que els Estats Pontificis van minvant de terreny, creix la divisió entre dret canònic i dret civil, i aquest dret canònic, que és l'expressió religiosa del dret, va essent cada cop més internacional i menys jurídic, de manera que els Estats Pontificis es veuen obligats a fer una constitució més política: són, doncs, els mateixos Estats Pontificis que provoquen aquesta divisió entre dret canònic i dret civil. Aquest fet, que és el més conflictiu, és un lloc comú en totes les manifestacions d'Estats religiosos: àdhuc els Estats protestants i calvinistes pateixen una dialèctica entre un dret religiós com a dret d'Estat, d'una banda, i la distinció entre el dret dels creients i el dret dels ciutadans, de l'altra. La meua pregunta remet al que comporta això a nivell internacional: aquesta enquesta, feta pel Vaticà, la feia en quant Estat polític o quant Estat religiós? El to és més aviat polític, oi?

Ignasi Roviró: Entenc que és política. D'enquestes religioses n'han fet poques; de polítiques, moltes. Després de les guerres carlines, fan una cosa similar. D'enquesta religiosa, en canvi, no en conec cap.

Jordi Galí: Probablement sóc l'únic de la sala que el 23 de juliol de 1936 vaig veure cremar la catedral de Vic. El meu pare, funcionari de la Generalitat, ens va portar a la plaça de Vic i vam veure la catedral i les pintures que encara fumejaven... Els historiadors han d'agafar amb moltes pinces qualsevol document que faci referència a aquest fet. Jo he estat exiliat i els meus germans també: set membres de la família, tots set exiliats en diferents llocs del món... Ara, que tinc setanta-quatre anys, penso que cal mirar-ho amb molta perspectiva. No m'atreveixo a fer cap judici sobre res. Citaré dues anècdotes, la primera personal. La meua mare, castigada per la República per ser «desafecta» al règim, després va ser enviada a Osca per Franco també com a càstig. És per això que, forçat a un exili interior, vaig fer el batxillerat a Osca: una família de Barcelona va pagar els meus estudis, i també l'estada al sanatori de Puigdolena del meu germà... Els meus fills de vegades s'han quedat molt sor-

presos de veure fotografies de l'època en què surto vestit de jugador de bàsquet... i aixecant el braç: tenia quinze anys... i volia jugar a bàsquet!

L'altra anècdota no és personal. Me la dona Solzenitzin. Es tracta d'un cas en la seva reclusió a Sibèria. Un company pregunta «Per què estàs aquí?» «Per espia alemany», respon. «Ho eres?» «No, però sabia que si deia això em tancarien vint-i-cinc anys i si deia que no ho era em matarien.» Això és la realitat dels Estats totalitaris. Cal anar amb molt de compte a l'hora de jutjar els qui s'hi troben.

Jordi Sales: En primer lloc, vull insistir en una cosa. Les idees estan molt altes, però encarnen realitats. Noto en les darreres dues ponències una coincidència en la línia d'argumentació, que és la desatenció del concret.

Per començar, no hi ha «enquestes religioses»: el nunci és el nunci, i fa una relació de l'estat de la qüestió sobre com han quedat les coses. La idea del dret és una idea, però després hi ha el concret. Voldria ser curós en la manera de dir, perquè si no, em temo que des d'un cert tipus de llenguatge, segons com jo parli, es dirà que he dit el que no hauré dit. L'Espona diu: «De dret només n'hi ha en l'Estat.» Però, si fem una fenomenologia concreta, veurem que el dret és sempre aquest joc de contestar d'una manera o altra a la pregunta de per què és mevacasameva. Sembla senzill, però no ho és. Hi ha una sèrie de convencions, molt complicades, com la del respecte a la propietat... És erroni pensar que es tracta de quelcom específicament econòmic: no hi ha un sector econòmic autònom, sinó que és el poder polític que garanteix la propietat —què és, si no, posem per cas, el registre de la propietat?

Tinc una certa sorpresa: no acabem de pensar junt el que es dona junt, ni de pensar les coses en la situació que ens permet entendre-les des del seu tot. L'enquesta de què parla la darrera comunicació constitueix un esforç per establir un estat de la qüestió i poder operar en conseqüència. Convé no prendre una posició farisaica sobre la violència del segle xx: cal, primerament, historiar-ho tot alhora. És massa fàcil, per exemple, malparlar de Heidegger i oblidar l'any en què es va publicar *L'Ésser i el no-res* de Sartre... Per a comprendre la complexitat de la situació d'aquells anys, recomano

la lectura de les *Cartes a Màrius Torres* de Joan Sales. Joan Sales: un vençut, un exiliat –mireu què diu del que passava a Catalunya aquells anys...

Per acabar. Desitjar la fluïdesa etèria de les relacions humanes està molt bé, però no passa de ser un desig. La violència del seglexx ha estat molt gran, i el to de les dues intervencions considera aquesta realitat netejant la seva consciència a base de marcar una frontera entre *el que no és* i *el que hauria de ser* –desconsiderant, així, *el que és* en la seva concreció i en la seva complexitat. Cal no oblidar que tots estem fets del mateix fang.

Ignasi Roviró: Agraïxo les paraules. Em penso que no volia trivialitzar un tema complex, d'uns fets que van tenir una importància brutal. Potser és savi que els arxius estiguin tancats vuitanta anys. Però val la pena rebel·lar-se contra això, val la pena tenir opinions que marquin una possible explicació. I després mesurar-ho. Però els documents existeixen: hem de poder dir alguna cosa. L'únic que dic és que trobo estrany que la nunciatura i la Santa Seu demanin als rectors quin efecte ha produït en el poble el canvi de règim. No entenc la pregunta, la trobo massa fàcil.

Jordi Galí: Voldria posar un tercer exemple sobre la qüestió dels arxius. Entre el 51 i el 55 vaig viure a la Molina, i agafava el tren. Em posava sempre davant de tot i notava que el cap d'estació cridava (posem per cas): «¡Diecisiete!» De primer no ho entenien; però em vaig adonar que passava això: cap d'estació i conductor es posaven d'acord sobre l'hora en què havia passat el tren! Després, és clar, el registre demostrava una puntualitat exquisida... Qui agafi els arxius deduirà, doncs, que els trens anaven a l'hora. Però els puc assegurar que és mentida!

Salvi Turró: El doctor Jordi Sales ens ha parlat de les figures de «nosaltres», «l'estrany» i «el penitent»: certament funcionen. Ara bé, d'altra banda, des d'una tradició iusnaturalista o transcendentalista es parla d'un dret *a priori*, dret una exigència del qual és que al límit hi hauria d'haver un Estat. La pregunta és: mentre existeix un «nosaltres» fàctic, les figures funcionen; però si el «nosaltres» fàctic aspira a realitzar el dret natural, les figures ja no funcionen: desapareix la figura de l'estrany, almenys a nivell moral.

Aquestes figures, no pateixen llavors un cert desplaçament? Concreto: no és el mateix un dret positiu a seques que un dret positiu que intenta realitzar un dret natural. La segona posició crea una certa inestabilitat interna: el «nosaltres» mai no està satisfet amb les seves realitzacions reals. Atenent a això, vull dir el següent. Responent a la pregunta que el Dr. Sales feia al final dels Primers Col·loquis de Vic, «Per què la nostra ciutat no està joiosa?», diria: *afortunadament* no ho està, perquè vol dir que les exigències ideals ens fan tendir cap a un màxim pensable...

Jordi Sales: Jo el que diria de les tres figures és que és evident que això es pot veure molt brutalment, i que les exigències ideals poden corregir la brutalitat. Però aquesta tensió vers un ideal que respecta l'altre no esborra les diferències entre les tres figures. Només passa que les tradicions distintes es vol que convisquin en un marc més ample. Així, per exemple, menjar bistec no atempta contra cap dret fonamental, i tothom pel que fa a això pot fer el que vulgui, però un vegetarià que es mengi un bistec a l'àgora farà sens dubte que els vegetarians s'escandalitzin. El dret natural no suprimeix les tradicions, no suprimeix els «nosaltres» diversos; el que fa és tractar la figura dels penitents i de l'estrany com uns homes que, en quant homes, són *com* nosaltres.

Enfront d'aquesta posició, haig de dir que un cert ideal actual que diu que no hi ha d'haver diferències i, doncs, que no hi ha estranys ni penitents, més aviat m'espanta. Existeix una humanitat que, a base de no ser de res, està feta d'espectres. Crec que el deslligament o desarrelament que produeix espectres ha de ser corregit educant els nens en una èpica del que la humanitat ha vençut: si no inserim el progrés moral en l'èpica d'un cert agraïment, a base de no ser un «nosaltres» a l'espera d'un «Nosaltres» que esborri les diferències, no serem res. Per això, entenent les exigències ideals que tenim com una part de l'herència, conservaria la fórmula donada però reformulant-la en aquests termes: *hem d'estar contents d'estar tan descontents, hem d'agrair aquesta sensibilitat*. Davant aquesta recepció d'una tradició com a «nosaltres», veig una gran ombra sobre la civilització occidental: la de l'actitud gnòstica, que veu que el món és dolent i que nosaltres som ben lluny del món. Passem, llavors, fàcilment, d'un extrem a l'altre: «Jo, que sóc tan

maco, perquè estic en un món tan lleig?»: l' (auto)complaença més extrema conviu amb el descontentament més extrem.

Tornant ara a la qüestió del secret, permetin-me un exemple. Quan el Dr. Carles Cardó, que també va ser consultat en l'enquesta esmentada, escriu *Les dues tradicions*, tanca un capítol que va romandre tancat molts anys. Quan el llegeixes, la primera impressió que tens és: per què el va tancar? I la segona impressió és la de la gran sensibilitat moral de Cardó. Hi ha un respecte tràgic entre els antagonistes que són el mateix. El secret respon a una saviesa molt antiga; el gest de Cardó és molt noble: no cal ferir els amics.

Albert Esposa: I tant que hi ha diferència, gràcies a Déu! Igual que es parla de la ignorància de la diferència, es parla també del dret a la diferència. Però el dret ha de ser aliè a la diferència. Ara bé, hi ha molt camí per córrer: l'Estat de dret està per a complir, per a combatre la hipocresia i el maniqueisme de molts discursos oficials.

Ignasi Roviró: Sobre el tema del secret, voldria pensar-hi més. Una cosa és el secret voluntari, i una altra el secret imposat, que ve de fora...

Jordi Sales: ...és el seu arxiu!...

Ignasi Roviró: ...Però el món no para. Qui decideix que el secret deixa de ser secret? El secret de l'Estat és poder. Trobaria a faltar això en la reflexió del Dr. Sales.

Jordi Sales: Tot acte que produeix l'Estat és secret. Això és una saviesa. El que canvia és el temps de secret. Després queden com a documents històrics. Si tan dolents fossin, aquest Estat els destruiria; però els conserva. És una pràctica corrent de tots els arxius del món. Hi ha un món de violència i de passions que és prudent que la gent no hi fiqui el nas fins que passi un cert temps.

Joan Picanyol: Com es legitima el dret natural, que no depèn de l'home, en el moment de la seva aplicació? La raó? Els costums?

Andreu Grau: Sobre la qüestió del secret, veig una cosa que els qui ens dediquem a treballar amb arxius notem. Com diu Brodel, els períodes de la història depenen de l'obertura o tancament d'aquests

arxius. Qui més ho va patir és Marcel Bataillon: no va poder fer la seva gran obra sobre l'impacte de l'erasmisme per culpa del tancament d'arxius. Cosa curiosa és que amb el canvi de règims sovint s'obren els arxius—de vegades per la ignorància del bidell... Sobre el tema de la destrucció de documents: no se'n coneixen. Però el que sí que es coneixen són bons amagatalls: un document pot permetre la salvació d'algú si es treu en el moment que toca... Penso que el secretisme s'hauria de legislar, i que l'Estat no ho ha de fiscalitzar, perquè no és ell qui ha de decidir el secret.